

İş Yapma Kolaylığı Ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Türkiye-Seçilmiş Sahraaltı Afrika Ülkeleri Panel Veri Analizi

Relationship Between Ease Of Doing Business And Foreign Direct Investment: A Panel Data Analysis Of Turkey And Selected Sub-Saharan African

Gülçin ÇÖMEZ, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Türkiye, gcomez@bandirma.edu.tr
Orcid No: 0000-0002-0958-2911
Ufuk BİNGÖL, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Türkiye, ubingol@bandirma.edu.tr
Orcid No: 0000-0003-1834-842X

Öz: Bu çalışmada Türkiye ve 2019 İş Yapma Raporu'na göre en dikkat çeken 10 ülke arasında Türkiye ile birlikte yer alan 4 Sahraaltı Afrika ülkesinin iş yapma kolaylıkları ile doğrudan yabancı yatırım girişi arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye ve söz konusu 4 Sahraaltı Afrika ülkesi için iş yapma kolaylığı indeksi ile doğrudan yabancı yatırım girişi arasında pozitif ilişki olup olmadığının incelenmesidir. Bu maksatla, dört Sahraaltı Afrika Ülkesi ve Türkiye için iş yapma kolaylığı indeksi ve doğrudan yabancı yatırım girişi verileri ile düzenlenen örneklem, Panel veri analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda; iş yapma kolaylığı endeksindeki bir birim artış, yabancı yatırım girişinin %45 oranında artmasına etki etmektedir.

Anahtar Sözcükler: İş Yapma Kolaylığı İndeksi, Türkiye, Sahra Altı Afrika Ülkeleri, Dünya Bankası, Doğrudan Yabancı Yatırım.

Abstract: This study assess ease of doing business score of World Bank and Foreign Direct Investment(FDI) inflow for 4 Sub-Saharan African countries and Turkey which make most notable improvement in Doing Business 2019 Report. Its purpose is to establish whether ease of doing business score has a positive relationship with FDI inflow in these countries. This study used 4 Sub-Saharan African countries and Turkey data and analysed the relationship by using panel data analysis. The results show that one unit increase in ease of doing business score provides %45 increase in FDI inflow.

Keywords Ease of Doing Business Index , Turkey, Sub-Saharan Countries, World Bank, Foreign Direct Investment.

1. Giriş

Günümüzde girişimciler, işletmelerinin karlılıklarını artırmak, büyümek, farklı sektörlerde faaliyet göstermek vb. nedenlerden ötürü başka ülkelerde iş kurmaya ilgi duymaktadırlar. Bu bağlamda, yatırımlarını yönlendirecekleri ülkeleri seçerken araştırmalarına dayanan ölçütlerin yanında, çeşitli ulusal ve uluslararası kurumlar ile bağımsız grupların düzenli olarak yayınladığı sıralamalara ait göstergelerden de faydalanmaktadır. Bu kapsamda, Dünya Bankası yatırımcılara rehber olmak amacıyla her yıl İş Yapma Raporu'nu yayınlamaktadır. Rapor, 2004 yılından beri yayınlanmakta olup, tüm ülkeleri on ana kriter üzerinden yapılan puanlamaların aritmetik ortalaması alınarak sıralamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, teknoloji, büyüme ve kalkınmanın öncüsü olarak görülmektedir. Bu sebeple de alanyazında artan bir eğilimle doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Mevcut çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımların kriterleri olarak işgücü maliyetleri, işgücü sermayesi, yatırımın geri dönüşü, ticaret açıklığı, finans açıklığı, ülkelerin büyüklükleri, makroekonomik ve politik gelişmeler, vergiler ve yatırım iklimi ele alınmıştır (Bayraktar, 2013).

2017 yılı itibarıyla UNCTAD verilerine göre doğrudan yabancı yatırım girişinin hacmi 1.4 trilyon USD'ye ulaşmıştır (UNCTAD, 2019). Gelişmiş ülkelere yapılan yatırımın payı %49.8 iken gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımın payı %46.9 ve diğer ekonomilere yapılan yatırımın payı ise %3'dür. Bu oranın 2015-2016 yılları için gelişmiş ülkelere %60 civarına ulaştığı görülmektedir. 2017 yılı itibarıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımların oranı yaklaşık olmakla birlikte yaklaşık %25 düşüş gözlenmektedir. Dolayısıyla, yatırımcının eğilimlerini etkileyecek unsurlar da değişmeye başlamıştır. Dünya Bankası'nın İş Yapma Raporu da yatırımcı eğilimlerine etki edecek faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.

2019 yılı İş Yapma Raporu'nda yer alan reformlar kapsamında en çok ilerleme kaydeden 10 ülke içinde Türkiye ile birlikte beş Sahraaltı ülkesi yer aldığı görülmüştür (Worldbank:2019). Aynı zamanda bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırım girişleri incelendiğinde de Kenya'nın 2010-2017 dönemi için en fazla yatırım alan ülke olması dikkat çekmektedir. Bu kapsamda çalışmamızda; bahsi geçen beş Sahraaltı Afrika Ülkesi ve Türkiye için iş yapma kolaylığı indeksi ve doğrudan yabancı yatırım girişi arasındaki ilişki öncelikle literatür açısından incelenecek, müteakiben panel veri analizi yöntemi ile iş yapma kolaylığı indeksi ve doğrudan yabancı yatırım girişi arasındaki ilişki analiz

Makale Geçmişi / Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 19 Temmuz / July 2019
Kabul Tarihi / Acceptance Date : 25 Ağustos / August 2019

edilecektir. Bulgular bölümünde, panel veri analizi sonuçları çalışma kapsamındaki ülkeler için ayrı ayrı değerlendirilecek ve yorumlanacaktır. Çalışma, iş yapma kolaylığı indeksinin artmasının doğrudan yabancı yatırım girişini olumlu yönde etkilediği hipotezi üzerine kurgulanmaktadır.

Çalışmanın alanyazında yer alan diğer çalışmalardan farkı; daha önce herhangi bir çalışmada Türkiye ve Sahraaltı Afrika ülkeleri için İş Yapma Kolaylığı İndeksi ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkinin incelenmemiş olmasıdır.

2. Literatür Taraması

Gelişmekte olan ekonomilerde uluslararası yatırımlar zaruri olmakla beraber söz konusu ekonomiler için kalkınmayı hızlandıran en önemli etkenlerdendir. Bu durumun en önemli göstergesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde doğrudan yabancı yatırım girişinin ivme kazanmış olmasıdır. Doğrudan yabancı yatırım girişi aynı zamanda ekonomik büyümeye de katkı sağladığı varsayımından yola çıkarak birçok ülke yabancı yatırımcıyı çekmek adına yasal düzenlemeler yapmaktadır. Sahraaltı Afrika ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırım girişi, diğer ekonomilere göre daha düşük seviyelerdedir. 44 Sahraaltı Afrika Ülkesi'nin Dünya Bankası tarafından yayınlanan iş yapma kolaylığı indeksinin 10 kriteri ile doğrudan yabancı yatırım girişi arasındaki ilişki incelendiğinde; indekste yer alan kriterlerin doğrudan yabancı yatırım girişi üzerinde istatistiksel olarak güçlü bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Nangpiire, Rodrigues, & Adam, 2018).

Hossain, Hassan ve diğerlerinin yaptığı çalışmada, iş yapma kolaylığı ve doğrudan yabancı yatırım girişi ilişkisi Dünya Bankası'nın İş yapma Raporu'nda yer alan 177 ülke için 2011-2015 yılları arasındaki verilere göre incelenmiştir. En küçük kareler regresyon yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre iş yapma kolaylığı indeksinde yer alan sözleşmenin icrası, kredi temini ve tapu alma kriterleri doğrudan yabancı yatırım girişini kolaylaştırmaktadır. Bu sonucun küresel yöneticiler ve firmaların yatırım yaparken dikkat edecekleri hususları belirlemelerine katkısı olacağı düşünülmektedir (Hossain, Hassan, Shafiq, & Basit, 2018).

Dibo ve Aytaç, 2015 yılında en fazla doğrudan yabancı yatırım girişi olan on ülke için, iş yapma kolaylığı sıralamasının, net doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerindeki etkisini test etmeyi amaçlamışlardır. Panel veri analizi yöntemi kullanılarak toplam ödenen vergi sayısı ve işe başlamak için gereken süre ile net doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı istatistiksel bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Böylece, ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları çekmek için önem vermeleri gereken politikaları belirlemesine rehberlik edilmesi hedeflenmiştir. Farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle yapılan bu çalışmada, bazı ülkeler için doğrudan yabancı yatırıma pozitif etki eden kriterlerin, diğer ülkeler için aynı etkiyi oluşturmayacağı da gözlemlenmiştir (Dibo, M. Aytaç, 2018).

Girişimciler için bir ülkenin yatırımcı dostu iş ortamına sahip olması gerektiğini savunan Malik ve Jyoti, çalışmalarında Sahraaltı Afrika ve Asya ülkelerinin iş yapma kolaylığı indeksi ile doğrudan yabancı yatırım girişi ilişkisi ile ilgili literatür taraması yapmıştır. Bu çalışmayla, iş yapma kolaylığı indeksinde yer alan kriterler ile doğrudan yabancı yatırım ilişkisi Hindistan, Sahraaltı Afrika ve Asya ülkeleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için incelenmiş, doğrudan yabancı yatırım için gerekli mevzuatlar ve belirleyici faktörler irdelenmiştir. Bu bağlamda, birçok firmanın yatırım kararı almasında etkili olan iş yapma sıralamasının aslında yatırım yapmak için incelenmesi gereken tüm kriterleri incelemeye, fikri mülkiyet düzenlemeleri, istihdam oranları, yolsuzluk, yoksulluk vb makro ekonomik kriterleri de göz önüne alması gerektiği sonucuna varılmıştır (Malik & Jyoti, 2018).

İş ortamı ile ilgili mevzuatların iyileştirilmesinin daha fazla doğrudan yabancı yatırım gelmesine olanak sağlayacağı belirtilen Corcoran ve Gillenders, toplam 183 ülke için 2009 yılına ait iş yapma kolaylığı indeksini kullanarak indeksin doğrudan yabancı yatırımı etkileyip etkilemediğini incelemiştir. İş Yapma Raporu'nda yer alan 10 kritere göre analiz yapılmış ve iş yapma kolaylığı indeksinin daha fazla yabancı yatırım çektiği sonucuna varılmıştır. Yabancı yatırıma önem veren Sahraaltı Afrika ülkelerinde iş yapma kolaylığı indeksinin ise yabancı yatırım girişine etkisi olmadığı gözlemlenmiştir (Business & Corcoran, 2013).

Vogiatzoglou ise Asya ülkelerinde iş yapma kolaylığı ile doğrudan yabancı yatırım arası ilişkiyi incelerken, öncelikle ticaret ile ilgili yasal düzenlemelerin doğrudan yabancı yatırıma etkisi hipotezi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırım kriterleri her bir ülke için makroekonomik özelliklerden ve diğer ülke özelliklerinden yola çıkarak belirlenmiştir. Çalışmada, faktör analizi ve regresyon analizi ile ticaret için gerekli yasal düzenlemelerin yatırımcı dostu ortamlar yarattığı sonucuna varılmıştır (Vogiatzoglou & The, 2016).

Yatırımcıların gelişmiş ülkelere yönelmesi, gelişmekte olan ülkelere yöneldiği hususunu ön plana çıkaran Bayraktar, yatırımcıların fikrini etkileyen unsurlardan birinin de iş yapma kolaylığı indeksi olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada 2004-2010 dönemindeki gelişmekte olan ülkelere kayan yatırımlarına iş yapma kolaylığı indeksinin etkisi araştırılmıştır. Gelişmekte olan ülkelere giriş yapan doğrudan yabancı yatırım miktarının Dünya'daki toplam yabancı yatırım miktarındaki payının belirtilen dönem için artış gösterdiği, oran artışının sebeplerinden birinin de iş yapma kolaylığı olduğu gözlemlenmiştir (Bayraktar, 2013).

Piwonski, İş Yapma İndeksi'ni kullanarak hükümetlerin yaptığı yasal düzenlemelerin doğrudan yabancı yatırım girişini artıracakları önermesi üzerinde çalışmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda, İş Yapma sırasının bir puan artmasının 44 milyon USD yabancı yatırım artışına olanak sağladığı gözlemlenmiştir (Piwonski, 2010).

Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin ekonomik gelişimine birçok katkı sağlamaktadır. Teknoloji aktarımı ile kaynaklar daha etkili bir şekilde kullanılmakta, yeni prosesler oluşturulmakta ve beşeri sermayenin gözlemlenerek öğrenmesine geliştirmekte, uluslar arası ticaret entegrasyonu sağlanmakta ve yatırımların gelişimi hızlanmaktadır. Bu katkılar göz önüne alınarak ev sahibi ülkeler yeni politikalar oluşturarak daha fazla yatırımcının dikkatini çekmeyi

amaçlamaktadır. Shahadan, Sarmidi ve Faizi çalışmalarında İş Yapma Raporu indekslerinin doğrudan yabancı yatırım girişi için belirleyici faktör olduğu fikrinden yola çıkarak ekonometrik analiz yapmışlardır. Çalışmada 6 Asya ülkesinin-Afganistan, İran, Pakistan, India, Bangladeş ve Sri Lanka- 2004-2013 verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. İş Yapma indeksleri ve doğrudan yabancı yatırım girişi arasındaki ilişkiyi incelemek için öncelikle korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırım girişi ile çoğu indeksler arasında güçlü ve pozitif bir korelasyon olduğu, işe başlama, inşaat izinlerinin alınması indekslerinin ise negatif ve güçlü korelasyona sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma, hükümetlerin iş dünyası ile ilgili yaptığı yasal düzenlemelerin yabancı yatırımlara katkı sağladığı savını bir kez daha kanıtlamıştır (Shahadan, Sarmidi, & Faizi, 2014)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım ortamının iyileştirilmesiyle artış göstermesi üretim ve istihdam artışına ve milli gelirin büyümesine olanak sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin sürdürülebilir büyümesinin, gelişmekte olan ülkeler için ise istihdam ve katma değer ile ekonomik büyüme ve kalkınmanın bir faktörü olan yabancı yatırımların ülkelere gelmesinin en önemli yolu yatırım ortamındaki sorunları çözmeye yarayacak politikalar üretilmesidir. Bu kapsamda Çalışkan, Türkiye için 2003-2018 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar ve iş yapma kolaylığı endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, birim kök, Johansen Eş Bütünleşme ve Granger nedensellik analizleri uygulanmıştır. Birim kök testi ile değişkenlerin durağanlıkları araştırılmış ve yüzde 5 önem düzeyinde durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Johansen Eş Bütünleşme testi ile serilerin arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçları ile iş yapma kolaylığı endeksi ile yabancı yatırım girişi arasında tek yönlü bir nedensellik olduğu görülmüştür. Sonuç olarak çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar ile iş yapma kolaylığı arasında eşbütünleşik ve tek yönlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Mevcut literatürle uyuşan bulgular elde edilirken, iş yapma kolaylığı verilerinin 2003 yılında başladığı göz önüne alınarak farklı politika önerileri ile geliştirilebileceği hususu vurgulanmıştır (Çalışkan, 2019).

MogesEbero ve Begum, Etiyopya ve komşu ülkelerin 2010-2014 yılları için iş yapma göstergeleri ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Grafik gösterimi, ANOVA (varyans analizi) ve korelasyon analizi ile zaman serisi analiz edilmiştir. Grafik gösterimi ile Dünya Bankası tarafından yapılmış girişimcilik anketine göre Etiyopya, Sahra Altı Afrika ülkeleri ve diğer ülkelerin iş ortamları karşılaştırılmıştır. ANOVA analizi ile karşılaştırılan iş ortamlarında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Korelasyon analizi ile ise iş yapma indeksleri ile doğrudan yabancı yatırım akışı arasındaki ilişki test edilmiştir. Çalışmada, her bir göstergenin birimi farklı olduğu için yalnızca iş yapma maliyeti endeksi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada, 2006-2011 ve 2015’de Dünya Bankası tarafından yapılan girişim anketi değerlendirmeye alınmıştır. Grafik gösteriminde Dünya Bankası’nın anketi değerlendirildiğinde, Etiyopya’nın Sahra Altı Afrika ülkeleri ile iş ortamı anlamında karşılaştırılabilir durumda olduğu görülmektedir. Ancak, Etiyopya’nın güvenli finansman, arazilere ulaşım, elektrik elde etme, vergi-gümrük-ticaret mevzuatlarıyla ilgili kritik problemlerle karşılaştığı görülmektedir. ANOVA analizi sonucunda ise girişimcilik anketi sonuçları değerlendirildiğinde, 2006-2011-2015 yıllarında Etiyopya’daki iş ortamında karşılaşılan sorunların hep aynı kaldığı gözlemlenmiştir. Korelasyon testi ile iş yapma raporundaki işe başlama maliyeti, elektrik bağlanması, tapu siciline kayıt, iflasın çözülmesi ile doğrudan yabancı yatırım girişi arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu, kalan kriterlerin ise doğrudan yabancı yatırım girişi ile negatif yönde ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır (MogesEbero & Begum, 2016).

3. Veri Seti

Dünya Bankası tarafından her yıl hazırlanan ve bir ülkede yeni bir girişimin ne derecede kolay yapıldığını ölçmeyi amaçlayan İş Yapma (Doing Business) raporu, raporda yer alan ülkelerdeki yatırım ortamını birçok açıdan incelemektedir. 2019 yılı itibarıyla 10 kriter üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. İş Yapma Raporunda, işe başlama işlemleri, inşaat izinlerinin alınması, elektrik bağlanması, tapu siciline kayıt işlemleri, kredi alma işlemleri, azınlık pay sahibi yatırımcıların korunması, vergilerin ödenmesi, sınır ötesi ticaret, sözleşmelerin uygulanması, iflasın çözülmesi işlemleri ile ilgili değerlendirmelere yer verilmektedir. Dünya Bankası’nın 2019 İş Yapma Raporuna göre kriterlerin özellikleri Tablo-1’de gösterilmektedir.(World Bank, 2019).

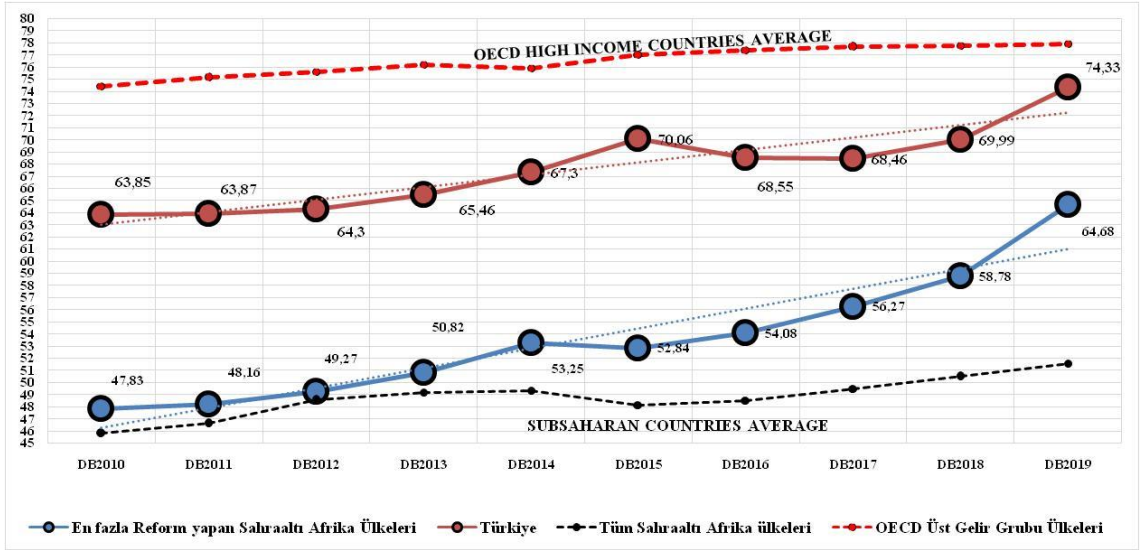
Tablo 1 Dünya Bankası İş Yapma Raporu Kriterleri

<i>Kriter</i>	<i>İçeriği</i>
<i>İş Yapma Kolaylığı İndeksi</i>	İşe başlama işlemleri, inşaat izinlerinin alınması, elektrik bağlanması, tapu siciline kayıt, kredi alma, azınlık pay sahibi yatırımcıların korunması, vergilerin ödenmesi, sınır ötesi ticaret, sözleşmelerin uygulanması, iflasın çözülmesi kriterlerinin ortalaması
<i>İşe Başlama İşlemleri</i>	Prosedürler, zaman, maliyet, limited şirket kurmak için gerekli minimum sermaye
<i>İnşaat İzinlerinin Alınması</i>	Prosedürler, zaman, depo-kalite kontrol ve güvenlik mekanizmaları kurmak için gerekli harcamalar, izin sistemi
<i>Elektrik Bağlanması</i>	Prosedürler, zaman, elektrik şebekesine bağlanmak için gerekli harcamalar, elektrik tedarikinin güvenliği, elektrik tüketim bedeli
<i>Tapu Siciline Kayıt</i>	Prosedürler, zaman, mal devri maliyeti, tapu idaresinin kalitesi
<i>Kredi Alma</i>	Taşınabilir teminatla ilgili kanunlar, kredi bilgi sistemleri

Azınlık Pay Sahibi Yatırımcıların Korunması	Azınlık pay sahibi yatırımcıların haklarının ilgili taraf işlerinde ve şirket yönetiminde korunması
Vergilerin Ödenmesi	Ödemeler, zaman, bir şirketin vergi kanunlarına göre ödemesi gereken vergi oranı
Sınır Ötesi Ticaret	Zaman, ürünlerin ihracat ve ithalat maliyetleri
Sözleşmelerin Uygulanması	Zaman, ticari anlaşmazlıkların çözülmesi maliyeti, yargısal süreçlerin kalitesi
İflasın Çözülmesi	Zaman, maliyet, iflasın çözülmesi ile ilgili karşılaşılabilecek durumlar, iflasların geri döndürülmesi oranı, iflas hususundaki hukuksal yapı

Kaynak: Dünya Bankası İş Yapma Raporu 2019

Mevcut çalışmada, yukarıda bahsi geçen 10 kriterin ortalaması olan İş Yapma Kolaylığı İndeksi kullanılmıştır. Çalışmaya konu olan Sahraaltı Afrika Ülkeleri, Türkiye ve OECD ülkelerinin İş Yapma Raporundaki durumu Şekil-1’de gösterilmektedir.

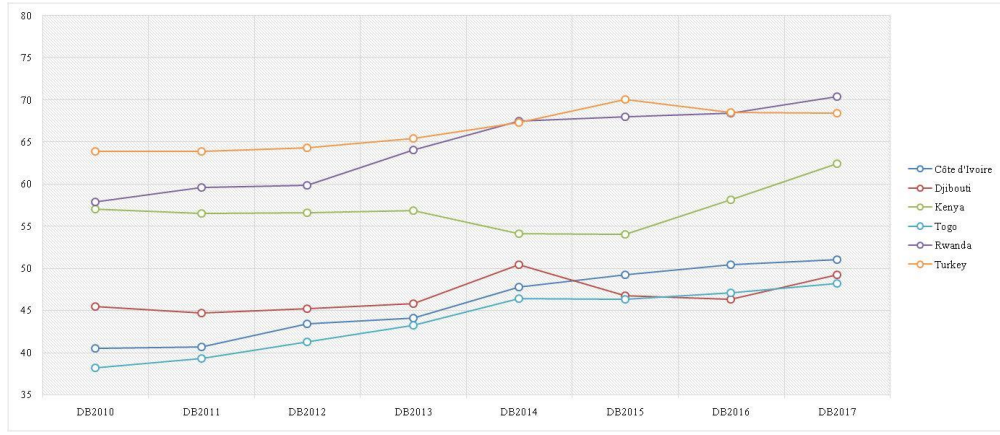
Şekil 1. Yıllara göre Türkiye ve Sahraaltı Ülkeleri İş Yapma Puan Ortalamaları

Kaynak: 2019Dünya Bankası İş Yapma Raporundan derlenmiştir.

Dünya Bankası 2019 yılı İş Yapma Raporu’nda, en çok reform yapan ilk 10 ülke içinde Türkiye ve beş Sahraaltı Afrika ülkesinin, iş yapma kolaylığı endeksi, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansından (UNCTAD) elde edilen doğrudan yabancı yatırım girişi verilerinin (FDI inflow) 2017’ye kadar verilmiş olmasından kaynaklı olarak, 2010-2017 yılları için derlenmiştir. En çok reform yapan ilk 10 ülke içinde yer alan Sahraaltı Afrika ülkeleri ise Fildişi Sahili, Cibuti, Kenya, Rwanda ve Togo’dur. Cibuti için iş yapma kolaylığı endeksi 2014 yılından itibaren başladığından verilere dahil edilmemiştir. Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi (FDI Inflow) verileri ise Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)’n websitesinden elde edilmiştir. Ayrıca iş yapma kolaylığı indeksinin geçmiş yıllara ait verileri de Dünya Bankası’nın websitesinden alınmıştır.

Doğrudan yabancı yatırım girişi verileri milyon USD olarak verilmektedir. İş yapma kolaylığı endeksi ise 0-100 arasında bir değere sahip olup, en yüksek değer en iyi yasal düzenleme performansını, en düşük değer en kötü yasal düzenleme performansını temsil etmektedir. İş yapma kolaylığı endeksi, raporu oluşturan 10 unsurun ortalama skorları alınarak hesaplanmaktadır. Bahsi geçen 10 unsur ise şu şekildedir; yeni iş kurma, inşaat ruhsatı işlemleri, elektrik bağlantısına erişim, gayrimenkul tescili, krediye erişim, yatırımcıların korunması, vergi ödeme, sınır ötesi ticaret, sözleşmelerin uygulanması ve tasfiye işlemleridir. Çalışmada yalnızca iş yapma kolaylığı endeksi ele alınmıştır.

Fildişi Sahili, Kenya, Rwanda, Togo ve Türkiye’nin 2010-2017 yıllarına ait iş yapma kolaylığı endeksi verileri aşağıdaki gibidir.

Şekil 2 Çalışma Kapsamındaki Ülkelerin Yıllara göre İş yapma kolaylığı puanları

Kaynak: 2019 Dünya Bankası İş Yapma Raporundan derlenmiştir.

Fildişi Sahili, Kenya, Rwanda, Togo ve Türkiye'nin 2010-2017 yıllarına ait Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi (FDI Inflow) verileri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2 Örneklem İçerisindeki Ülkelerin Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi Verileri

Ülkeler	DB2010	DB2011	DB2012	DB2013	DB2014	DB2015	DB2016	DB2017
Fildişi Sahili	338.94	301.58	330.28	407.47	438.77	494.03	577.41	674.68
Kenya	1197.55	1450.47	1380.17	1118.82	820.94	619.72	393.36	671.74
Rwanda	250.50	119.11	254.96	257.64	458.90	379.81	342.25	366.21
Togo	85.83	711.09	121.52	183.55	53.95	257.67	-46.27	145.59
Türkiye	9086.00	16142.00	13745.00	13463.17	12738.72	17716.99	12942.00	10864.00
Genel Toplam	10958.83	18724.24	15831.93	15430.66	14511.28	19468.22	14208.75	12722.22

*Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi Tutarı (Milyon USD)

Kaynak: Dünya Bankası İş Yapma Raporu 2019'dan derlenmiştir.

4. Yöntem

İş yapma kolaylığı indeksinin, yabancı yatırımcının ilgisini pozitif yönde etkilediği önermesini araştırmak için çalışmada panel veri analizi ile tahminleme yapılmıştır. Analizler için R programının panel lineer modelleme paketi kullanılmıştır.

Panel veri analizinde birden fazla yatay kesit objesi için belirlenen zaman aralığında elde edilen gözlem verileri kullanılarak regresyon yapılmaktadır. Panel veri analizinde yer alan bağımlı değişkenin tahminlemesi için N sayıda bireyin T dönemlik zaman serisi verileri kullanılarak analiz yapılmaktadır (Yüce Akıncı, Akıncı, & Yılmaz, 2013). Birey ve zaman boyutlarının panel veri analizlerinde bir arada kullanılıyor olması, daha fazla bilgi kullanımı ve serbestlik derecesine olanak sağlamaktadır. Panel veri denklemi aşağıdaki eşitlikle ifade edilmektedir:

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \beta_{3it}X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad t = 1 \dots T \text{ ve } i = 1 \dots N$$

Panel veri denkleminde, β_1 parametresi bütün birimler için başlangıç değeri olarak kabul edilmektedir. $\beta_2 \dots \beta_K$ parametreleri bağımsız değişkenlerin (X) bütün birimler üzerinde ortak marjinal etkisini göstermektedir. Y, bağımlı değişken, ε_{it} ise hata terimidir (Yüce Akıncı et al., 2013).

Panel veri analizinde, birimler ve zaman boyunca gözlemlenemeyen etkiler de modele dahil edilmektedir. Gözlemlenemeyen etkilerin sabit veya rassal olma durumuna göre panel veri modelleri sınıflandırılmaktadır. Panel veri denkleminde gözlemlenemeyen birim etki α_i eklendiğinde ve gözlemlenemeyen birim etkinin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olduğu durumlarda sabit etkiler modeli kullanılır. Gözlemlenemeyen etki ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon olmadığı varsayımı yapıldığında ise rassal etkiler modeli kullanılır. Rassal etkiler modelinde gözlemlenemeyen etki değeri sabit tutulmakta, hata değeri ε_{it} yatay kesitler boyunca değişmekte ve belirli bir dönem aralığında sabit kalmaktadır (Zeren & Arı, 2011).

Baltağı'ye (2005:28) göre panel veri analizi, zaman serilerinden farklı olarak seride yer alan her bir bireysel nesneye heterojenlik sağlamak ve böylece panel verideki verilerin birbirine olan etkisinin taraflı olmasını engellemektedir. Zaman serileri doğrusal olmayan veriler sunmakta iken, panel veri araştırmacılara daha detaylı, çeşitli, değişkenler arasında daha az doğrusallık, daha fazla özgürlük ve etkinlik olanağı vermektedir. Panel veri ile dinamik sonuçlar elde etmek kesit veri analizine göre daha kolaydır. Bu doğrultuda, kesit veri analizinde belli bir zamanın analizi yapılırken panel veride bir nesne için zaman içinde tahmin yapmak mümkün olacaktır. Ayrıca panel veri ile kesit veri ve zaman serisi ile değerlendirilemeyen etkiler de değerlendirilmiş olur. Böylece, verilerin davranışsal durumu panel veri ile

incelenebilir. Diğer yandan, panel verilerin derlenmesi ve tasarım aşaması zaman serisi ve kesit verilere göre daha zordur. Veri eksikliğinden ya da yanlış veriden kaynaklı ölçüm hatalarıyla karşılaşılabilir (Baltagi, 2005).

Rassal etkiler modeli, parametre sayısının örneklem sayısı artsa dahi aynı kalması, etkili tahmin edicilerin türetilmesi ile sabit etkiler ve ilk farklar modelinde kullanılması ve zamanla sabit değişkenlerin tahminlenmesine olanak sağlaması ile panel veri analizini avantajlı hale getirmektedir. Sabit etkiler modelinin en önemli avantajı ise birime ve zamana bağlı etkilerin bağımsız değişkenle arasında korelasyona olanak vermesidir (Hsiao, 2007).

Dünya Bankası'nın İş Yapma Raporu'nda yer alan dört Sahraaltı Afrika ülkesi ve Türkiye'nin iş yapma kolaylığı indeksi ile yabancı yatırım girişi arasındaki ilişki panel veri analizi ile incelenmiştir. Panel veri analiz yöntemlerinden sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli ile veriler analiz edilmiştir. Tahminleme aşamasına geçmeden önce veriyi en iyi temsil edecek uygun panel veri modeline karar vermek için testler yapılmıştır. Çalışmanın panel veri denklemi aşağıdaki gibidir;

$$FDI_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}EOD_{2it} + \varepsilon_{it}$$

(FDI : doğrudan yabancı yatırım girişi-bağımlı değişken, EOD : İş Yapma Kolaylığı İndeksi-bağımsız değişken)

Ayrıca ülkelerin kendi içindeki durumları da korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Korelasyon analizi ile değerlendirme yapılırken, iş yapma kolaylığı indeksinin bir yıl sonraki yabancı yatırım tutarını ne kadar etkilediği üzerinde durulmuştur.

5. Bulguların Değerlendirilmesi

Havuzlanmış model ile rastsal etkiler modeli arasında hangi modelin daha uygun olduğunu değerlendirmek için Lagrange Çarpanı Testi modeli ile hipotez testi yapılmıştır. p değerinin 0.05'den daha az olduğu durumlar için rastsal etkiler modeli kabul edilmektedir(Torres-reyna, 2010). Çalışmadaki model için Lagrange Çarpanı Testi p değeri 0.05'den küçük olduğundan, sabit etkiler modelinin daha uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak modelin diğer testlerle desteklenmesi gerekmektedir.

```
> plmtest(pool, tyep=c("bp"))
```

Lagrange Multiplier Test - (Honda) for balanced panels

```
data: `FDI Inflow` ~ `EOD Score`
normal = 10.309, p-value < 2.2e-16
alternative hypothesis: significant effects
```

Sabit etkiler modeli ile rastsal etkiler modeli arasında hangi modelin daha uygun olduğunu değerlendirmek için Hausmann Testi modeli ile hipotez testi yapılmıştır. p değerinin 0.05'den az olduğu durumlar için sabit etkiler modeli kabul edilmektedir(Torres-reyna, 2010). Çalışmanın modeli için Hausmann Testi p değeri 0.05'den büyüktür. Dolayısıyla rastsal etkiler modelinin etkinliği çalışmanın modeli için daha fazladır.

```
> phtest(fixed,random)
```

Hausman Test

```
data: `FDI Inflow` ~ `EOD Score`
chisq = 1.6055, df = 1, p-value = 0.2051
alternative hypothesis: one model is inconsistent
```

Yapılan hipotez testlerinin sonucunda çalışmaya en uygun modelin rastsal etkiler modeli olduğu ortaya çıkmıştır. Rastsal etkiler modelinin sonucuna göre, beş ülkede dikkate alındığında; iş yapma kolaylığı endeksindeki bir birimlik artış, yabancı yatırım girişini ortalama %45 oranında artırmaktadır.

Çalışma kapsamında icra edilen İş Yapma Kolaylığı Yabancı - Yatırım Korelasyon Analizi Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3 Örneklem İçerisindeki Ülkelerin Yıllara göre İş Yapma Kolaylığı Yabancı - Yatırım Korelasyon Analizi

Ülke	Yıl	İş Yapma Kolaylığı İndeksi Artış/Azalış	Yabancı Yatırım Girişi Artış/Azalış	Korelasyon Katsayısı	Ülke	Yıl	İş Yapma Kolaylığı İndeksi Artış/Azalış	Yabancı Yatırım Girişi Artış/Azalış	Korelasyon Katsayısı	
CIV	2010			48%	TGO	2010			77%	
CIV	2011	0.37%	-11.02%		TGO	2011	2.85%	728.52%		
CIV	2012	6.61%	9.52%		TGO	2012	4.98%	-82.91%		
CIV	2013	1.59%	23.37%		TGO	2013	4.82%	51.04%		
CIV	2014	8.49%	7.68%		TGO	2014	7.33%	-70.61%		
CIV	2015	2.91%	12.59%		TGO	2015	-0.30%	377.62%		
CIV	2016	2.48%	16.88%		TGO	2016	1.66%	-117.96%		
CIV	2017	1.25%	16.85%		TGO	2017	2.49%	-414.64%		
KEN	2010			84%	TUR	2010			21%	
KEN	2011	-0.93%	21.12%		TUR	2011	0.03%	77.66%		
KEN	2012	0.28%	-4.85%		TUR	2012	0.67%	-14.85%		
KEN	2013	0.44%	-18.94%		TUR	2013	1.80%	-2.05%		
KEN	2014	-4.87%	-26.63%		TUR	2014	2.81%	-5.38%		
KEN	2015	-0.18%	-24.51%		TUR	2015	4.10%	39.08%		
KEN	2016	7.61%	-36.53%		TUR	2016	-2.16%	-26.95%		
KEN	2017	7.41%	70.77%		TUR	2017	-0.13%	-16.06%		
RWA	2010			40%						
RWA	2011	2.99%	-52.45%							
RWA	2012	0.35%	114.07%							
RWA	2013	7.07%	1.05%							
RWA	2014	5.29%	78.12%							
RWA	2015	0.77%	-17.24%							
RWA	2016	0.71%	-9.89%							
RWA	2017	2.79%	7.00%							

Korelasyon Analizinin sonuçlarına göre ise; Fildişi Sahilinde iş yapma kolaylığı indeksindeki bir birimlik artış yabancı yatırım girişini %47 oranında artırmaktadır. Kenya'da iş yapma kolaylığı indeksindeki bir birimlik artış yabancı yatırım girişini %83 oranında artırmaktadır. Ruanda'da iş yapma kolaylığı indeksindeki bir birimlik artış yabancı yatırım girişini %40 oranında artırmaktadır. Togo'da iş yapma kolaylığı indeksindeki bir birimlik artış yabancı yatırım girişini %77 oranında artırmakta iken Türkiye'de indeksteki bir birimlik artış yabancı yatırım girişini %20 oranında artırmaktadır. Kenya ve Togo'da yabancı yatırım girişi artışının diğer ülkelere göre daha yüksek olmasının nedenleri, Kenya'nın sürekli yabancı yatırımcı kaybederken 2017'de yatırımcı girişinin artış göstermesi ve Togo'da da yabancı yatırımcının 2015 yılında yoğunlaşmış olmasıdır.

6. SONUÇ

Bu Çalışmada, Dünya Bankası tarafından yayınlanan 2019 İş Yapma Raporu'na göre raporda yer verilen reformlar kapsamında en çok ilerleme kaydeden 10 ülke içinde Türkiye ile birlikte beş Sahraaltı Afrika ülkesinin yer almasından yola çıkılarak; Türkiye ve dört Sahraaltı Afrika Ülkesi için iş yapma kolaylığı indeksi ve doğrudan yabancı yatırım girişi arasındaki ilişki incelenmiştir. Panel veri analizi ile yapılan analizler sonucunda, iş yapma kolaylığı indeksindeki bir birimlik artışın doğrudan yabancı yatırım tutarında %45'lik artışa etki ettiği görülmüştür. Bayraktar'ın 2013 yılında gelişmekte olan ülkeler için yaptığı çalışmada da görülmüştür ki iş yapma kolaylığı indeksinin yabancı yatırıma etkisi pozitif yönlüdür. Diğer yandan, Hossain, Nangpiire ve Piwonski'nin çalışmaları da pozitif yönlü ilişkiyi diğer ülkeler için de desteklemektedir.

Çalışma kapsamında icra edilen korelasyon analizi ile iş yapma kolaylığı indeksinde Türkiye ile birlikte en hızlı yükseliş sağlayan Sahraaltı Afrika ülkelerinde meydana gelen bir birimlik artışın Türkiye'ye göre yaklaşık iki katı doğrudan yatırım girişi sağladığı görülmüştür. Bu anlamda özellikle Türkiye'nin aksine düşük gelir grubunda yer Afrika ülkelerinin iş yapma kolaylığı noktasındaki çalışmalarının orta veya yüksek gelirli ülkelere göre daha yüksek dış yatırımcıyı çekebileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda da söz konusu ülkelerin kalkınmaları ile beraber insana yaraşır yaşam, iş vb. sosyopolitik unsurları etkileyeceği şeklinde değerlendirilmektedir.

İş Yapma Kolaylığı indeksi, birçok reformun sonucunu içeren gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. İndekste yer alan reformların amacı yeni yatırımları kolaylaştırmak ya da yatırımcının yatırımını daha kolay sonlandırmasına olanak tanımaktır. Bu doğrultuda, yapılan çalışmanın bulguları göstermektedir ki, iş yapma kolaylığı indeksi Türkiye ve Sahraaltı Afrika Ülkeleri için yatırımcının yeni yatırım kararında göz önüne aldığı ölçütlerden biridir. Bununla birlikte, iş yapma kolaylığı indeksinin 2003 yılında yayımlanmaya başlamış olması, gelecekte farklı dinamikler doğrultusunda farklı politika önerilerinin oluşturulmasına olanak sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*.
- Bayraktar, N. (2013). Foreign Direct Investment and Investment Climate. *Procedia Economics and Finance*, 5(1992), 83–92. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(13\)00013-0](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(13)00013-0)
- Business, D., & Corcoran, A. (2013). *Foreign Direct Investment and The Ease of*. (December).
- Çalışkan, Z. D. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapma Kolaylığı: Türkiye Örneği*. 3(1), 105–112.
- Dibo, M. Aytaç, D. (2018). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapabilme Kolaylığı İlişkisi Üzerine Ampirik Bir İnceleme*. (1).
- Hossain, M. T., Hassan, Z., Shafiq, S., & Basit, A. (2018). Ease of Doing Business and Its Impact on Inward FDI. *Indonesian Journal of Management and Business Economics*, 1(1), 52. <https://doi.org/10.32455/ijmbe.v1i1.52>
- Hsiao, C. (2007). Panel data analysis-advantages and challenges. *Test*, 16(1), 1–22. <https://doi.org/10.1007/s11749-007-0046-x>
- Malik, S., & Jyoti. (2018). Ease of Doing Business and Foreign Direct Investment : A Review Paper. *Pacific Business Review International*, 10(12), 76–84.
- MogesEbero, E., & Begum, M. (2016). The Desirability of Doing Business and Flow of Foreign Direct Investment Nexus: The Case of Ethiopia. *International Research Journal of Engineering and Technology*, 3(5), 2049–2057.
- Nangpiire, C., Rodrigues, R. G., & Adam, I. O. (2018). Ease of doing business and foreign direct investment inflow among Sub-Sahara African countries. *International Journal of Business and Emerging Markets*, 10(3), 289. <https://doi.org/10.1504/ijbem.2018.093006>
- Piwonski, K. (2010). Does the ‘ Ease of Doing Business ’ In a Country Influence its Foreign Direct Investment Inflows ? *Dissertation*.
- Shahadan, F., Sarmidi, T., & Faizi, F. J. (2014). Relationships between Doing Business Indexes and FDI Net Inflows : Empirical Evidence from Six Asian Countries (Afghanistan, Bangladesh, India, Iran, Pakistan and Sri Lanka). *Persidangan Kebangsaan Ekonomi Malaysia*, 9, 609–625.
- Torres-reyna, O. (2010). Panel Data using R. *Princeton University*. <https://www.princeton.edu/~otorres/Panel101R.pdf> adresinden erişilmiştir. Erişim tarihi : 04.03.2019
- UNCTAD. (2019). *FDI inflows, by region and economy, 1990-2017*. <https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> adresinden erişilmiştir. Erişim tarihi : 02.03.2019
- Vogiatzoglou, K., & The. (2016). Ease of Doing Business and FDI Inflows in ASEAN. *Journal of Southeast Asian Economies*, 33(3), 343–363. <https://doi.org/10.1355/ae33-3d>
- World Bank. (2019). Doing Business 2019: Training for Reform. *World Bank*, 304. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1326-9>
- Yüce Akıncı, G., Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2013). *İktisadi Küreselleşme Ve Finansal Özgürlükler Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi*. 5(9), 80–99.
- Zeren, F., & Arı, A. (2011). *CO 2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme : Panel Veri Analizi*